

Інеса Навасельцава

*Беларускі дзяржаўны эканамічны ўніверсітэт
Мінск*

**Канцэпт «дом» у паэзіі
Ніла Гілевіча**

У сучаснай лінгвістыцы актуальным пытаннем з'яўляецца даследаванне сэнсава ёмістых слоў, якія набылі сімвалічнае значэнне і ўтрымліваюць значную для носбітаў мовы нацыянальна-культурную інфармацыю, фарміруюць адпаведную ментальнасць, выяўляюць адмысловасць этнічнага светапогляду і досведу. Зыходзячы з меркавання, што ўсе людзі валодаюць аднолькавымі мысленчымі магчымасцямі, а ў іх моўнай ментальнасці прысутны як універсальны, так і нацыянальна-спецыфічны кампанент, А. Вежбіцкая прапанавала выяўляць канцэптуальныя ўніверсаліі – вербальна ўвасобленыя ва ўсіх мовах паняцці, якія дапамагаюць вылучаць як універсальныя, так і ўнікальныя аспекты мовы, культуры і пазнання. Несупадзенне ў розных мовах значэнняў слоў навукоўца лічыць вынікам адлюстравання вобразу жыцця і мыслення, характэрных для розных супольнасцяў ключамі да разумення пэўнай культуры¹.

У цэнтры канцэптуальнай сістэмы знаходзяцца канцэпты – *культурна-ментальна-моўныя адзінкі; згусткі культуры ў свядомасці чалавека; тое, у выглядзе чаго культура ўваходзіць у ментальны свет чалавека, і тое, праз што чалавек сам уваходзіць у культуру, а ў некаторых выпадках і ўплывае на яе*². Навукоўцы звязваюць

¹ А. Вежбіцкая, *Семантические универсалии и описание языков*, Москва 1999, с. 172.

² Ю. С. Степанов, *Константы: Словарь русской культуры*, Москва 2004, с. 40.

рэалізацыю нацыянальна-спецыфічнага кампанента моўнай ментальнасці са з'явай культурнай канатацыі, калі на асноўнае значэнне слова напластоўваюцца дадатковыя – эмацыйныя, экспрэсіўныя, ацэнкавыя і функцыянальна-стылістычныя. Таму культурныя канатацыі, зазначае В.А. Маслава, – гэта *«ацэнкавы арэол» лінгвакультуры, а канататыўнае слова валодае не толькі здольнасцю ствараць, але і ўтрымліваць глыбокі сэнс, што знаходзіцца ў складаных адносінах з семантыкай слова, замацоўваць яго ў мове, ствараючы культурна-нацыянальную моўную карціну*³. Змест культурнай канатацыі ёсць *вынікам інтэрпрэтацыі носьбітамі мовы, у адпаведнасці з культурна-моўнай кампетэнцыяй, пэўных знакаў мовы са знакамі “мовы” культуры*⁴.

У культурах і мовах розных этнасаў топас дому знаходзіцца ў ліку ўніверсальных канцэптаў, аднак кожны народ выяўляе адмысловае яго ўспрыманне і ступень значнасці. Лексема *«дом»* мае праславянскае паходжанне (ст.-сл. *domъ*, польск. *dom*, укр. *дім*) і спачатку ў шмат якіх славянскіх мовах абазначала нават не само жытло, а сям'ю. У народнай аксіялогіі беларусаў сімвалам найвялікшай каштоўнасці, асноўным локусам у сваёй прасторы, абярэгам роду, сям'і заўсёды было жытло чалавека, яго хата, дзе *як бы суіснавалі чалавек і Сусвет, нутранае і вонкавае, таму станавіліся магчымымі перакадзіроўкі паміж часткамі чалавечага цела, элементамі Космасу і дэталямі дома. Сам Сусвет асэнсоўваўся на пэўным этапе як велізарны дом*⁵. Даследчык духоўнай культуры беларускага народа Янка Крук адзначае, што *на працягу шэрагу стагоддзяў беларусы выпрацавалі такі космас свайго жытла, які абавязкова спрыяў духоўнай і фізічнай камфортнасці, ствараў адчуванне ўласнай велічы і гаспадарскага авалодання прасторай*⁶.

Канцэпт *«дом»* успрымаецца беларусамі ў апазіцыі *«сваё»* – *«чужое»* як асаблівая мяжа, што аддзяляе асвоеную, *«сваю»* прастору, ад *«чужой»*, неасвоенай, і таму, магчыма, варожай. Выяўленню шматпланавасці ўспрымання і разумення носьбітамі беларускай культуры топаса дому прысвечана грунтоўнае даследаванне Ядвігі Казлоў-

³ В. А. Маслава, *Введение в лингвокультурологию*, Москва 1997, с. 54.

⁴ В. Н. Телия, *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*, Москва 1986, с. 17.

⁵ *Міфалогія беларусаў. Энцыклапедычны слоўнік*, склад. І. Клімовіч, В. Аўтушка, Мінск 2011, с. 155–156.

⁶ Я. Крук, *Сімволіка беларускай народнай культуры*, Мінск 2011, с. 385.

скай-Дода «Паняцце дом у сучаснай беларускай мове» (Wydawnictwo UMCS, Lublin 2016).

Уяўленні беларусаў пра свет, прастору і час фарміраваліся цягам стагоддзяў праз уплыў разнастайных чыннікаў, адным з галоўных сярод якіх навукоўцы вылучаюць прыродна-геаграфічны, бо *ў мінулым нашым продкам была ўласціва дастаткова моцная прывязанасць да сваёй зямлі, родных мясцін, таму сярод беларусаў і былі распаўсюджаны антрапаморфныя погляды на зямлю, схільнасць да яе «ачалавечвання»⁷*, яе сакральнае ўспрыманне, што вызначыла трывалае захаванне ў ментальнасці беларусаў міфалагічнай свядомасці. У беларускім менталітэце няма схільнасці да бязмежнай прасторы, як, напрыклад, у рускіх ці ўкраінцаў. Таму паняцце «дом як Радзіма» ў свядомасці нашых продкаў атрымала адмысловае «зніжэнне» да архетыпаў «роднай зямлі», «роднага краю», «роднага кутка», «роднай хаціны», пра што сведчаць не толькі шматтамавыя фальклорныя зборы, але і творы беларускіх майстроў слова. Канцэпт «родная зямля» стаўся феноменам духоўна-культурнай спадчыны беларусаў. Кожны этнас бачыць свет у адмысловай праекцыі, праз свае асацыяцыі вылучаючы ў ім найбольш важныя для сябе рэчы і з'явы. Прыкладам, для германскай ці французскай ментальнасці, на думку даследчыка нацыянальных вобразаў свету Г. Гачава, *у цэлым не характэрна ўспрыманне свайго навакольнага асяроддзя як чагосьці вельмі роднага, кроўнага*⁸. Беларусы ж *заўсёды былі больш «прыватныя» людзі, асобныя ад любоў дзяржавы, у адрозненне ад «дзяржаўнага» рускага народа*⁹. Паступова семантыка слова «дом» (як жылло) пашыралася, ён стаў атажсамлівацца з паняццем «Радзіма», ад пачатку ХХ стагоддзя – набыў канатацыю «Беларусь».

У стварэнні канцэптасферы нацыянальнай мовы асаблівае роля належыць майстрам слова, творчасць якіх рэалізуе ў сабе не толькі ўласныя моўныя, але і культурныя асаблівасці таго этнічнага арэала, у які творца ўваходзіць як моўная асоба. У моўна-мастацкай карціне свету народнага паэта Беларусі Ніла Гілевіча, выдатнага рэпрэзентатара творчага генію свайго народа, адлюстраваны ўніверсальныя, нацыянальныя і аўтарскія канцэпты. Важную ідэйна-сэнсавую ролю

⁷ С. Ф. Дубянецкі, Э. С. Дубянецкі, *Цяжкі шлях да адраджэння*, Брэст 1997, с. 78.

⁸ Тамсама, с. 79.

⁹ Н. Б. Мечковская, *Чем белорусы отличаются от русских*, [у:] *Мовы і культура Беларусі. Нарысы*, Мінск 2008, с. 73.

выконвае ў творах паэта слова-вобраз «дом», ментальна-лінгвальная мадэль якога прадстаўлена шматстайнасцю моўнага, канцэптуальнага і культуралагічнага складнікаў і абумоўлена нацыянальна-культурнымі каштоўнасцямі беларусаў і аўтарскім успрыманням.

Лексема «хата» («хаціна») часцей за ўсё ўжываецца паэтам толькі ў лакальным значэнні «родная хата», «жытло чалавека»: *Падмурак хаты слынна-песеннай, / Куды калісь, бы ў храм, ішлі* (тут і далей выдзелена – І.Н.)¹⁰, *На прыпынках заходзяць, / Страсаючы снег, / Як на ганачку хаты* (ЗТ, 62), *Як шмат я аддаў бы, каб мог / Ва ўбогай хаціне вясковай / Ізноўку ступіць на стапаны парог / І ўбачыць матулю жывой і здаровай!* (ЗТ, 63), *І сталі відны мне / Астатнія дні – / Чарнейшыя / За чарнату галавешак. / Прагоркльыя гарам – / Такім ужо едкім, / Як быццам згарэла / І тая хаціна, / Дзе я нарадзіўся, / І шчасце само* (ЗТ, 23).

Лексема «дом» у мове паэта выкарыстоўваецца пераважна ў шырокім разуменні – «Радзіма». Так, у намінацыўнае поле паняцця «дом як Радзіма» ўключаны наступныя словы-вобразы:

– «дом як малая радзіма»: *сядзіба дзядоў; куток, дзе маці нарадзіла; зямля бацькоў; бацькоўскі куток; бацькоўскі край; бацькоўская зямля – Ты ўспомніш пажар на сядзібе дзядоў / І за далаглядам пражытых гадоў / Ягонае зарыва ўбачыш* (ЗТ, 23), *На свеце лепшага кутка няма, / Чым той куток, дзе маці нарадзіла* (ЗТ, 224), *У бацькоўскім кутку – краі слынных бароў*¹¹, *Зямля бацькоў, Лагойшчына мая, край неўміручай партызанскай славы* (ВТ, 1, 123) і інш.;

– «дом як вялікая радзіма»: *родная матчына сяліба; зямля дзядоў; дом свой родны; родны край; родная зямля; зямля, дзе радзіўся і рос; Бацькаўшчына; Маці; Маці крывічоў; матухна-зямля; Маці-матухна; Маці-зямелюзна; Маці-Краіна; Радзіма; Маці-Радзіма; Беларусь; Айчына – А шчаслівы быў бы, / Што мой сціплы плён не прападзе / І на роднай матчынай сялібе хоць камусьці ў сэрца западзе* (ВТ, 1, 352), *На зямлі, дзе радзіўся і рос, / Дзе аднойчы паверыў у свой лёс, / Не аддай у бязвер'е і зман, – / Ты адзіны мой бог, талісман!* (ЗТ, 25), *І аб адным снавала кросу, / І аднаго ў жыцці хацела: / Каб родны край быў вечна вольны, / Не знаў палону, ганьбы*

¹⁰ Н. Гілевіч, *Збор твораў*. У 23-х т., Мінск 2001, т. 3, с. 251. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаюцца: ЗТ і старонка.

¹¹ Н. Гілевіч, *Выбраныя творы*. У 2 т., Мінск 1981, т. 1, с. 86. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца: ВТ, 1 і старонка.

рабства (ЗТ, 31), *Вось – зямля, якой не разлюбіць / І ў якой ніколі не зняверыцца!..* (ЗТ, 193), *Сыны і дочки матухны – зямлі!* / *Вы бацьчыце, як сатанеюць тыя, / Што ў вашых душах так і не змаглі / Усмерціць мовы зернеткі жывыя?* (ЗТ, 42), *Маёй сілы крыніца – родны край Беларусі* (ВТ, 1, 32), *Ёсць, на шчасце, / Такія жанчыны, / Без якіх Беларусь / Не ўваскрэсла б вавек* (ЗТ, 38) і інш.

Паняцце «родная хатачка» ў творах паэта можа адначасова разумецца ў вузкім і шырокім сэнсе («хата, жытло чалавека» і «Радзіма»): *Ці ў нас усіх правоў, што шапку зняць / І подлы страх адкашляць перад п'яўкай: / “Панок, дазвольце мне паначаваць / У роднай хатачцы маёй, пад лаўкай!”* (ЗТ, 42).

У паэзіі Ніла Гілевіча – трывалы пласт міфапаэтычных народных уяўленняў, таму вобраз *радзімы-дома* сакралізуецца паэтам, атаясамліваецца з храмам, вобразамі жанчыны-маці і каханай, уяўляецца раем: *А мне мой Бог – бацькоўскі край* (ВТ, 1, 30), *Беларусь, мая сонца-краіна!*¹², *Часцей глядзіце / З курганоў вячыстых / На край свой родны, / Што, як храм дзівосны, / Ад вас чакае / Сповідзіў найчыстых* (ЗТ, 109), *Беларусь! Беларусь! / Маці – матухна! Зноў, / Не апошні з тваіх апантаных сыноў, / Я з табою, з табою хачу гаварыць / Перад гэтай зарою, што зырка гарыць* (ЗТ, 47), *Родны край і праз вякі / Пазнаю я па песні матчынай* (ВТ, 1, 273), *Мой край, мой рай бульбяна-жытны! / Зеленадолы, залаты! / Як спеў матулі – старажытны, / Як песня любай – малады!* (ВТ, 2, 60), *Край ты наш крывіцкі, родны край! / Зямля дзядоў спаконная! / Не трэба нам ніякі іншы рай, / Апроч цябе, зямля, – зялёная, блакітная, спакойная* (ЗТ, 321).

Згодна старажытных уяўленняў нашых продкаў, чалавек нараджаецца, жыве на зямлі, трымаючыся *роднага дома* як галоўнай каштоўнасці, і сыходзіць на той свет, «перасяляецца» да памерлай радзіны ў свой *апошні дом*, «вяртаецца» *дадому* (адсюль і слова *дамавіна*). Менавіта з міфапаэтычнымі, фальклорнымі матывамі і звязана метафарычнае ўспрыманне паэтам жыцця чалавека як кароткага «гасцявання» на зямлі, у часовым доме: *Як лісце жоўтае, без подыху / Вятрынкі, капае дадолу, / Так дні мае злятаюць поціху – / З гасцей вяртаюцца дадому / Ах, да чаго ж, зямелька волглая, / Былі кароткія гасціны! / Як бы й зусім, як бы і ўвогуле / Не быў, не жыў, не меў*

¹² Н. Гілевіч, *Выбраныя творы*. У 2 т., Мінск 1991, т. 2, с. 224. Далей пры спасылцы на гэта выданне ў дужках падаецца: ВТ, 2 і старонка.

Айчыны (ЗТ, 120). Шанаванне памяці памерлых продкаў у духоўнай культуры беларусаў заўсёды было сімвалам маральнай трываласці народа: **Радзіма** – не толькі **дом**, а і **клады** (ВТ, 2, 78).

Яшчэ на пачатку ХХ стагоддзя першыя наркам нацыянальных спраў БССР Фабіян Шантыр, узнікаючы пытанне абуджэння беларусаў ад *паўсну нацыянальнай несвядомасці*, адзначаў, што *свядомасць свайго краю, усяго свайго роднага, свядомасць поступу свайго нацыянальнага «я» – гэта найважнейшая патрэба ўсяго народа, гэта той штодзённы духоўны хлеб, без каторага ён, як народ, дастойна жыць не можа*¹³. Праз шматлікія гісторыка-палітычныя варункі беларусы працяглы час аддавалі перавагу лакальна-тэрытарыяльным саманазовам, разумеючы, аднак, сваю нацыянальную асобнасць і самабытнасць. На жаль, «хвароба тутэйшасці» аказалася, як сведчыць гісторыя, да канца не вылечанай і сёння. Таму ў творах Ніла Гілевіча *вобраз Беларусі як роднага дома* мае як станоўчыя канатацыі (культ Маці-Краіны, Радзімы-Беларусі як святой зямлі ў працяг духоўна-адраджэнскіх традыцый класікаў беларускай літаратуры пачатку ХХ стагоддзя), так і адмоўныя (праз неабачлівых яе насельнікаў, у якіх прыспала нацыянальная годнасць): *Як няўтульна стала ў людным доме! / Як няўтульна стала ў родным краі! / Анямелым, вусцішна пустым* (ЗТ, 180). Тут паняцце «дом» актывізуе ў сабе семантыку «адносіны чалавека (народа) да Радзімы».

На думку некаторых навукоўцаў, беларусы знаходзяцца ў так званай *пазаэтнічнай стадыі развіцця супольнасцяў*, калі «нацыянальнасць» *успрымаецца як «грамадства» і мацуецца «не этнічнасцю», а толькі агульнай самаарганізацыяй жыцця на сваёй зямлі, у сваёй дзяржаве*¹⁴. Праз мастацкія вобразы Ніл Гілевіч адзеньвае і выкрывае прычыны сённяшняга існавання ў пэўнай часткі грамадства нацыянальнага нігілізму, бяспамяцтва і самазніжання: *У чыстым белым ільняным уборы, / Дарогаю, што ў лужынах была, / У горад Маці крывічоў ішла / І думала, што падвязе каторы...* (ЗТ, 186), *Але тое, што ты / У няволю, на згубу, на смерць / Адаеш сваю родную Маці-Краіну – / Зразумець не магу* (ЗТ, 150), *І зразумелі блошнікі эпохі, / Што лепш, калі ў айчынным кажуху / Чужою гадоўлі завядуцца блохі. / Блыха – і так і сяк блыха, вядома, / Але чужую лепш*

¹³ С. Ф. Дубянецкі, Э.С. Дубянецкі, *Цяжкі...*, с. 58.

¹⁴ Н. Б. Мечковская, *Почему в постсоветской Беларуси всё меньше говорят на белорусском языке?*, [в:] *Неприкосновенный запас*, Москва 2011, № 6, с. 211.

прымаюць дома (ЗТ, 196). *О, краю родны! Чым стрымаеш, / Адвернеш лёс свой ад пятлі, / Калі заступніка не маеш / Ні ў небе ты, ні на зямлі?* (ЗТ, 25), *Ні слова на мове народа! / Ні гук на мове зямлі! / Куды, у якую дзяржаву, / Наяве, а быццам у сне, / На гібель, на здзек і няславу / Вы выгналі з дому мяне? / З дзяржавы маёй – з Беларусі / Вы выгналі прэч Беларусь?* (ЗТ, 130), *Відаць, пракляцця знак ляжыць / На нас ад роду, / І таму / Так цяжка шлях нам церабіць / Да Беларусі* (ЗТ, с. 137), *Становіцца безабароннай / Душа без голасу зямлі сваёй* (ВТ, 2, 300).

Асэнсаванне лучнасці жыцця асобы з лёсам Радзімы-дома выяўляецца ў творах Ніла Гілевіча з асаблівай маральна-этычнай вастрывай: *У век Гіены і Шакала, калі Радзіму аддаюць за штоф / Не стацца юдам – гэта ўжо нямала* (ЗТ, 66), *Божа, дай ты ім, аслеплым, / Вочы ў рукі! Бо іначай – / Хто напоўніць духам хлебным / Хату Бацькаўшчыны нашай?* (ЗТ, 137), *На сваёй зямлі адвечнай, Маці, / Не дадзім мы ўкрыжаваць Цябе!* (ЗТ, 17), *Хай з самай першай парты школьнай / Распазнаваць дзіця пачне / У лёсе Бацькаўшчыны вольнай / Свой лёс – як вечнасць у вясне* (ЗТ, 73), *І трэба ўсім нам за сваё трымацца. / Каб кожны з нас, насуперак усяму, / Жыў на Радзіме, як дзіця пры матцы* (ЗТ, 316), *Я глядзеў на неба зорны купал, / На зіхоткі пыл у сіняве, / І па зорак у бліскучых купах / Прачытай я: «Беларусь жыве!»* (ЗТ, 121).

Сцвярджаючы непарыўнасць чалавечага існавання ў часе і прасторы, паэт атаясамліваў свой лёс з лёсам Бацькаўшчыны, шчыра выказваючы сваю любоў і пашану да яе: *Ты, Крывія, мой даліцвінскі лёс, / Ты, слынная Літва эпохі Вітаўта, / Ты, Беларусь, уся з крыві і слёз, / Уся калючым цернем апавітая. – / Хоць назвы розныя, зямля ж адна* (ЗТ, 200), *О, Беларусь! Мой лёс, / Мой першы боль, / Мая нявыспеваная давеку Песня!* (ВТ, 2, 76), *Мой родны край... Мая любоў, адзіная навек* (ВТ, 1, 135), *Мне і таго зусім даволі, / Што верыць сыну родны край, / Што на бацькоўскім плодным полі / І я не лішні аратай* (ЗТ, 47), *Ніякі рахунак, ніякі разлік / Ужо мне не страшны: я збыўся, Айчына. / Я марна не згінуў, бяследна не знік. / Мяне для цябе ўратавала Жанчына* (ЗТ, 47), *Паклон табе, мой беларускі краю! / Ты – мой, я – твой, адвеку і навек!* (ВТ, 1, 47).

Інтымнасць пачуццяў закаханага юнака паэт параўноўвае з сакральна-шчымлівай радасцю вяртання вольным на радзіму, у родны дом: *Хрысціянін існы, меў я права / Толькі так пацалаваць – сакральна: / Як цалуе ўцякач з палону / Родны дол, прыбіўшыся да дому* (ЗТ, 106).

Для беларускай літаратуры як пачатку, так і канца ХХ стагоддзя, хваляў нацыянальнага адраджэння, калі востра вырашалася пытанне існавання Беларусі як самастойнай, незалежнай дзяржавы, характэрны бінарны сімвал-архетып *разбуранага/адноўленага роднага дома (гнязда)*. Тэма нацыянальнай ідэі – прага духоўнай кансалідацыі нацыі праз усведамленне беларусамі сваёй ідэнтычнасці – займае вызначальнае месца ў жыцці і творчасці Ніла Гілевіча і як паэта, і як грамадскага дзеяча. Сімвалам-марай Паэта-грамадзяніна заўсёды была незалежная Беларусь, абуджэнне ў беларусаў пачуцця нацыянальнай самаіснасці, імкнення *дайсці да Беларусі* (ЗТ, 137). Таму вобраз *свайго адбудаванага дома ўзнімаецца* паэтам да сімвала «дом-храм» (у народнай свядомасці беларусаў замацавалася традыцыйнае ўяўленне, што *галоўная пуцявіна чалавечага жыцця – дарога ад роднага дома да храма*¹⁵), утрымлівае семантыку *пазбаўленне нацыянальнага бяспамяцтва, імкненне да незалежнасці, аднаўлення духоўных і сацыяльных сувязяў у грамадстве, жаданне лепшай будучыні для радзімы: Народ! Калі ты ёсць – / Ты мусіш усвядоміць: / Ты – не чужак, не гасць. / Ты – гаспадар у доме!* (ЗТ, 17), *Мы ідзём і глядзім, / Пілігрымы Айчыны... / Шлях не ўходаў круты, / Не адолела стома. / Скора, скоро, браты, / Мы пачуемся дома* (ЗТ, 14), *Гісторыяй самой / Наканавана нам – / Згадаць наказ дзядоў / І, з воляй іх у згодзе, / Адбудаваць свой дом / І асвяціць свой храм* (ЗТ, 148).

Трапнасць паэтава словаўжывання выліваецца ў афарыстычнасць цэлага выразу, што ўтрымлівае парады і вызначае пэўныя жыццёвыя арыенціры, выяўляючы грамадзянскія і гуманістычныя памкненні творцы: *Для ўсіх і кожнага – на свеце / Найпрыгажэйшы родны край!* (ВТ, 2, 78), *Шчаслівая доля – / Трымацца бацькоўскай зямлі, / Як дрэва карэннем!* (ЗТ, 301), *Што трэба творцу? Вельмі многа! / Радзіму трэба ў сэрцы мець!* (ВТ, 2, 57), *Навошта радзіма паэту? / Каб косці ў ёй класці свае* (ЗТ, 126), *Не ступай у чужыя сляды / На бацькоўскай зямлі заповітай!* (ЗТ, 99), *Няма на свеце горшае брыды, / Як здраднік-вырадак і адшчапенец, – / Што даражэй свой хлеб сабачы цэніць / За родны край, дзе спяць яго дзяды* (ЗТ, 42), *На роднай зямлі / Шчырае слова паэтава / Не для пражэрлівай тлі* (ЗТ, 137), *Калі табе, пясняр, патрэбны ўрокі – / Дык вось адзін: старайся гэтак пець, / Каб дом свой родны песня-*

¹⁵ Я. Крук, *Сімволіка...*, с. 385.

мі сагрэць – / Тады пачуе іх і свет шырокі! (ЗТ, 36), Пакуль паэты будуць пець – / Не быць Радзіме безыменнай / Зямлі бацькоў – не анямець! (ЗТ, 240), Мы – тройчы дзеці ў вечным крузе: / Мы – дзеці роднае сям’і, / І – дзеці Маці-Беларусі, / І – дзеці Матухны-Зямлі... / І ўсе мы разам у адказе / За гэты вечны круг жыцця. / Трайны ён, круг, ды недзялімы: / Бо сёння – як ні паглядзім – / А лёс Дзяцей, і лёс Радзімы, / І лёс Планеты – лёс адзін (ВТ, 2, 99).

Выхад да філасофскіх абагульненняў на аснове канкрэтных зямных турбот – адна з характэрных рыс творчасці Ніла Гілевіча, бо яго паэзія – *паэзія на кожны дзень, у якой філасофія так блізка змыкаецца з мараллю, урэшце, з парадай, а таму становіцца нейкай дамашняй, па-асабліваму цёплай і чалавечнай*¹⁶.

Такім чынам, у паэзіі Ніла Гілевіча канцэпт «дом (хата)» як сваё, роднае, асвоенае месца, жытло чалавека пашырае семантычныя межы і найчасцей мае нацыянальна-культурную канатацыю «дом як Радзіма, Беларусь», маркіруецца як сваё – станоўчае, эталоннае, сакральнае. Самая частотная ў мове паэта – лексема «родны край», найменш – «Айчына».

У мастацка-вобразнай сістэме паэтычных твораў Ніла Гілевіча канцэпт «дом» утрымлівае як агульнавядомыя адметнасці гістарычных, сацыякультурных, геапалітычных і этнапсіхалагічных аспектаў існавання беларускага грамадства, так і аўтарскія беларускаэнтрычныя сімвалічныя сэнсы. Мастацкія вобразы «дом як родная хата» і «дом як Радзіма» выяўляюць, у звязку з культурна-моўнымі асаблівасцямі і духоўнымі каштоўнасцямі беларускага арэала, аўтарскае ўспрыманне свету і сябе ў ім, асэнсаванне сутнасці жыцця чалавека ў соцыуме, вызначаючы маральна-эстэтычныя арыенціры быцця нацыі – трымацца сваіх каранёў, пачувацца беларусамі менавіта ў беларускай прасторы.

Усё жыццё і творчасць Паэта – яскравы прыклад сапраўднага патрыятызму Асобы, маральна-этычных вартасцяў Чалавека-творцы і Грамадзяніна, які шчыраваў, каб яго верш быў, як *хата*, зрубленая «ў лапу», дзе – ні вянца не разарвеш!, а *Радзіме* ліст даверчы быў без цынізму і маны, які ніколі не дазваляў сабе ўзняцца над бо-лем *Бацькаўшчыны* любай, меў за крэда – *песняю песень у сэрцы – радзіма*, і душа якога цяпер і ў небе будзе трызніць *Беларуссю*.

¹⁶ В. Каваленка, *Дакрананне душой*, [у:] *Жывое аблічча дзён: Літаратурна-крытычныя артыкулы*, Мінск 1979, с. 79.

Творы Ніла Гілевіча і сёння заклікаюць беларусаў трымацца веры, што духоўна *і ўсё ж мы дойдзем, дойдзем мы да Беларусі ды пачуемся дома*, бо *ісціна, адвечная, як свет, – свой дом заўсёды ў сэрцы*.

Л И Т Е Р А Т У Р А

- Вежбицкая А., *Семантические универсалии и описание языков*, Москва 1999.
- Гілевіч Н., *Выбраныя творы*. У 2 т., Мінск 1981, т. 1.
- Гілевіч Н., *Выбраныя творы*. У 2 т., Мінск 1991, т. 2.
- Гілевіч Н., *Збор твораў*. У 23-х т., Мінск 2001, т. 3.
- Дубянецкі С. Ф., Дубянецкі Э. С., *Цяжкі шлях да адраджэння*, Брэст 1997.
- Каваленка В., *Дакрананне душой*, [у:] *Жывое аблічча дзён*. Літаратурна-крытычныя артыкулы, Мінск 1979.
- Крук Я., *Сімволіка беларускай народнай культуры*, Мінск 2011.
- Маслова В. А., *Введение в лингвокультурологию*, Москва 1997.
- Мечковская Н. Б., *Чем белорусы отличаются от русских*, [у:] *Мовы і культура Беларусі*. Нарысы, Мінск 2008.
- Мечковская Н. Б., *Почему в постсоветской Беларуси всё меньше говорят на белорусском языке?*, [в:] *Неприкосновенный запас*, Москва 2011, № 6.
- Міфалогія беларусаў: Энцыклапедычны слоўнік*, склад. І. Клімовіч, В. Аўтушка, выд. “Беларусь”, Мінск 2011.
- Степанов Ю. С., *Константы: Словарь русской культуры*, Москва 2004.
- Телия Н. В., *Коннотативный аспект семантики номинативных единиц*, Москва 1986.

S T R E S Z C Z E N I E

POJĘCIE „DOM” W POEZJI NIŁA HILEWICZA

W artykule omówiono cechy i wielopoziomową identyfikację pojęcia „dom” w poetyckim kontekście utworów Niła Hilewicza. Na poziomie językowym mentalny model „domu” reprezentowany przez pisarza jest ambiwalentny, odzwierciedla cechy kulturowe i elementy pojęciowe związane z językowym obrazem świata Białorusinów. Ponadto prezentuje zarówno wartości moralne i kulturowe, jak i cechy etniczne regionu, którego Hilewicz jest nieodrodnym synem.

Słowa kluczowe: koncepcja, językowy obraz świata, językowa osobowość, metaforyzacja.

S U M M A R Y

THE CONCEPT OF HOME IN NIL GHILEVICH'S POETRY

The peculiarities and multilevel identification of the “home” concept in the poetic context of Nil Ghilevich’s oeuvre are discussed. It is noted that the topos of home as the author’s individual mental-linguistic model is ambivalent. Not only does it reflect conceptual and cultural elements that are connected with the presentation of national linguistic picture of Belarusians world but it also describes moral and cultural values and ethnic features of the region the author comes from.

Key words: concept, national language, picture of world, linguistic personality, metaphorization.